

СІСТЭМА АБНАРОДАВАННЯ НАРМАТЫЎНЫХ АКТАЎ ЗГОДНА СТАТУТУ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА 1588 ГОДА

В. А. Шаршун

*намеснік дырэктара Нацыянальнага цэнтра прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, кандыдат
юрыдычных навук, дацэнт,
Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, вул. Берсана, 1а, 220030, г. Мінск,
Рэспубліка Беларусь,
sharsh1970@gmail.com*

У артыкуле разглядаюцца механізмы абнародавання прававых актаў Вялікага княства Літоўскага на прыкладзе рашэнняў вальных соймаў. Нормы артыкула 9 раздзела III Статута з'яўляюцца вытокамі сучаснай дзяржаўнай сістэмы прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, у аснову якой пакладзены прынцып адзінства прадстаўлення прававой інфармацыі з адной крыніцы на тэрыторыі дзяржавы.

Ключавыя словы: прававыя акты; прававая інфармацыя; афіцыйнае апублікаванне; статут; распаўсюджванне прававой інфармацыі.

SYSTEM OF NORMATIVE ACTS PROMULGATION BY THE STATUTE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA OF 1588

V. A. Sharshun

*Deputy Director of the National Center for Legal Information of the Republic of Belarus, Candidate of Legal
Sciences, Associate Professor,
National Center of Legal Information, 1a, Berson Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus,
sharsh1970@gmail.com*

The article examines the mechanisms of normative acts promulgation according to the Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1588, using the example of decisions of general (nationwide) seims. The norms of article 9 of section III of the Statute, which regulated these legal relations, are the origins of the modern state system of legal information of the Republic of Belarus, which is based on the principle of the unity of presentation of legal information from a single source on the territory of the state.

Key words: legal acts; legal information; official publication; statute; dissemination of legal information.

Адной з важных задач дзяржавы з'яўляецца забеспячэнне даведзення зместу прававых нормаў да зацікаўленых суб'ектаў. Дзяржава мае права патрабаваць ад грамадзян, а апошнія павінны ведаць змест прававых актаў, якія вызначаюць іх правы, абавязкі і адказнасць. Прэзумпцыя ведання закону азначае, што ніхто не можа спасылацца на няведанне дзеючага нарматыўнага акта, калі ён у афіцыйным парадку быў даведзены да ведама грамадзян. Каб гэта прэзумпцыя мела дзейсны характар, дзяржава павінна ствараць усе неабходныя ўмовы дзеля азнаямлення грамадзян з дзеючым заканадаўствам. Прычым у розныя гістарычныя перыяды спосабы даведзення да грамадзян нарматыўных прадпісанняў былі розныя.

Можна выдзеліць тры эпохі афіцыйнага апублікавання (абнародавання) нарматыўных актаў: дапапяровую, папяровую і электронную. Абнародаванне (апублікаванне) прававых актаў неразрыўна звязана з крыніцамі права і матэрыяльнымі носьбітамі прававых нормаў.

На тэрыторыі Беларусі звычайнае права было пераважным да сярэдзіны XV стагоддзя, а затым пачало паступова выцясяцца пісаным правам, у якім шматлікія нормы звычайнага права набылі форму закону ў выглядзе шматлікіх грамац, лістоў, прывілеяў, статутаў і іншых прававых актаў. Можна выдзеліць агульназемскія,

абласныя, гарадскія і валасныя граматы (прывілеі). Аднак дадзеныя граматы не рэгулявалі пытанні абнародавання (апублікавання) прававых актаў.

Як адзначае Т. І. Доўнар, яшчэ з канца XIV ст. назіраецца ўсё больш актыўная заканадаўчая дзейнасць вялікіх князёў. Першыя пісанія нарматыўныя акты, у якіх пастаянна падкрэслівалася захаванне так званай старыны, складаліся ў асноўным са звычайных нормаў [3, с. 50].

Першай спробай сістэматызацыі прававых нормаў у агульнадзяржаўным маштабе з'явілася стварэнне Судзебніка Казіміра 1468 г. Выданнем Судзебніка быў пакладзены пачатак у развіцці новага этапу ў прававой тэорыі, практыцы заканадаўчай дзейнасці дзяржаўных органаў, новых прынцыпаў сістэматызацыі і кваліфікацыі феадальнага права, які быў завершаны выданнем Статутаў Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ). Разам з тым, пытанні абнародавання (апублікавання) прававых актаў у Судзебніку не былі ўрэгуляваныя.

Нарматыўныя акты ВКЛ мелі розныя найменні. На працягу XIV – першай паловы XVI ст. у залежнасці ад зместу, спосабаў прыняцця і іншых абставінаў яны называліся ўхваламі, уставамі, пастановамі, граматамі, лістамі, артыкуламі, універсаламі, прывілеямі і інш. Так, нарматыўныя акты адносна гаспадарчых спраў часцей называліся ўставы, аб ваенных справах і пытаннях падаткаў на вайсковыя патрэбы – універсаламі, аб парадку нясення вайскавай службы і пакараннях за яе парушэнні – артыкуламі. Са стварэннем сойму нарматыўныя акты, якія прымаліся на ім, называліся ў асноўным ухваламі, уставамі, пастановамі, а ў XVII–XVIII ст. – канстытуцыямі [3, с. 50]. У XVI ст. канстытуцыі пачалі друкавацца. Важнай праявай самастойнасці ВКЛ з'явілася існаванне разам з агульнымі канстытуцыямі для ўсёй Рэчы Паспалітай асобных канстытуцый, якія мелі адносіны толькі да Літвы [1, с. 88–89]. У XVI ст. прымаюцца сістэматызаваныя нарматыўныя акты – статуты, якія і сталі асноўнымі крыніцамі права.

Як адзначае Б. А. Асіпян, усе афіцыйныя дакументы ВКЛ (пастановы соймаў, усялакага роду дагаворы, інструкцыі паслам, акты грамадзянскага стану, судовыя прыгаворы і рашэнні, дагаворы куплі-продажу нерухомасці, арэндныя лісты, тэстаменты і інш.) храналагічна запісваліся ў асобныя кнігі – метрыкі [4, с. 97]. Пасля ўтварэння канцылярыі пры вялікім князі ствараецца архіў. З канца XV ст. з'яўляюцца капейныя кнігі, якія склалі Літоўскую Метрыку – аснову дзяржаўнага архіва ВКЛ. У іх заносілася асноўная маса дакументаў, якія ствараліся ў вялікакняскай канцылярыі. На месцах таксама вялікае значэнне надзялялася захаванню дакументаў, што выразілася ў з'яўленні актавых кніг, уведзеных Статутам ВКЛ 1529 г. [2, с. 24]

Сярод усёй колькасці дакументаў дзяржаўнага апарату ВКЛ найбольшае значэнне мелі заканадаўчыя акты. Доўгі час яны афармляліся ў выглядзе вялікакняскіх прывілеяў (грамат). Прывілеі рыхтаваліся ў вялікакняскай канцылярыі, рэдагаваліся вялікім князем, перапісваліся і зацвярджаліся прыкладаннем дзяржаўнай пячаці, а пазней і падпісу вялікага князя [5, с. 238].

Права выдаваць заканадаўчыя акты мелі таксама соймы ВКЛ (з 1569 г. – Рэчы Паспалітай), што знайшло адлюстраванне ў соймавых пастановах. Пастаnova сойма лічылася дзейснай у ВКЛ толькі тады, калі аб гэтым мелася адмысловая агаворка і калі яна аб'яўлялася на павятовых соймаках і заносілася ў адмысловыя актавыя кнігі, якія вяліся ў кожным павеце [2, с. 29-30].

Як адзначае І. Ю. Увараў, на Гарадзенскім сойме 1567 г. было прынята рашэнне аб тым, каб ”лісты соймавыя“, якія былі адпраўлены да шляхты ў паветы, абвешчаны на кірмашовай плошчы каля храмаў [7, с. 113].

У далейшым пытанні абнародавання прававых актаў даволі падрабязна былі рэгламентаваны ў Статуце ВКЛ 1588 года. У прыватнасці, быў выразна рэгламентаваны механізм давадзнення пастаноў вальных соймаў.

У адпаведнасці з артыкулам 9 раздзела III Статута па сканчэнні вальнага сойма на працягу чатырох тыдняў у кожным павеце павінны былі быць праведзены павятовыя

соймікі. Як адзначае Я. А. Юхо, удзел шляхты ў працы соймаў зводзіўся да ўхвалення і падтрымання рашэнняў кіруючых вярхоў, прапаганды ў паведах соймавых пастаноў і службыў сродкам забеспячэння выканання прынятых пастаноў на месцах [8, с. 117–118]. Пасля вяртання дэпутатаў з вальнага сойма яны павінны былі паведаміць аб сваім вяртанні ваяводу або старасту судоваму. Ваявода або стараста або іх намеснікі павінны былі аб гэтым праз возных паведаміць шляхце, каб яны прыбылі на павятовы соймак. Павятовыя соймакі праводзіліся дзеля таго, каб на іх дэпутаты вальнага сойма, якіх накіроўвалі з паведаў, паведамлі падрабязна ўсім абывацелям павета, ”што на якім сойме ў справах і патрэбах рэчы паспалітай зрабілі і пастанавілі“ [6, с. 46]. Таксама рашэнні вальнага сойма ў пісьмовым выглядзе з пячаццю перадаваліся дэпутатамі сойма земскаму ўраду для захавання пры кнігах земскіх, аб чым указвалася ў замкавых кнігах.

Падобныя нормы не ўтрымліваліся ў статутах ВКЛ 1529 і 1566 гадоў.

Статутам ВКЛ 1588 года быў рэгламентаваны не толькі парадак яго распаўсюджвання, але і пакаранне за парушэнне асабістага прывілея, дадзенага падканцлеру ВКЛ Льву Сапегу на выданне дадзенага Статута: кара ў памеры 5000 тысяч венгерскіх фларынаў і канфіскацыя надрукаваных кніг.

Па сутнасці, у Статуце ВКЛ 1588 года ўпершыню была замацавана своеасаблівая сістэма абнародавання нарматыўных актаў, закладзены прынцыпы распаўсюджвання прававой інфармацыі, якія грунтуюцца на адзінстве прадстаўлення прававой інфармацыі на ўсёй тэрыторыі дзяржавы, абавязковасці азнаямлення з прынятымі рашэннямі ўсяго насельніцтва, добрасумленнасці і адказнасці суб’екта, які распаўсюджвае прававую інфармацыю. Фактычна з прыняццем дадзенага Статута пачаўся перыяд друкаванага абнародавання (апублікавання) прававых актаў. У прывілеі на выключнае права Льва Сапегі выдаваць Статут ВКЛ адзначалася, што неабходна друкаванае выданне законаў і статутаў княства, ”паколькі з рукапісных законаў узнікае пэўная цяжкасць пазнання права і шкодная шматстайнасць у вялікай колькасці“ [6, с. 13]. Менавіта надрукаваны закон забяспечыў аднастайнасць яго прымянення і, як адзначана ва ўказаным прывілеі, ”на гэтым грунтуецца ўлада рэчы паспалітай, пастаянства чалавечага грамадства і заможнасць насельніцтва“ [6, с. 13].

Такім чынам, нормы артыкула 9 раздзела III Статута ВКЛ 1588 г. замацоўвалі сістэму абнародавання нарматыўных актаў ВКЛ. Дадзеныя нормы, па сутнасці, з’яўляюцца вытокамі сучаснай дзяржаўнай сістэмы прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь, у аснову якой пакладзены прынцып адзінства прадстаўлення з адзінай крыніцы (эталоннага банка даных прававой інфармацыі) на тэрыторыі дзяржавы. Нормы Статута, якія прадугледжвалі перадачу пастаноў вальнага сойма ў пісьмовым выглядзе дзеля захавання пры кнігах земскіх і запісы аб гэтым ў замкавых кнігах, па сутнасці, замацоўвалі правобраз сучаснай дзяржаўнай рэгістрацыі нарматыўных прававых актаў у Нацыянальным рэестры прававых актаў Рэспублікі Беларусь.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Амброзьяк, Т. Партикуляризм в парламентской жизни Великого княжества Литовского 1587–1648 гг. : дис. ... канд. ист. наук: 07. 00. 03. М., 2018. 294 с.
2. Давыдова, Э. Н. История и организация делопроизводства в Беларуси. Минск : ТетраСистемс, 1999. 216 с.
3. Довнар, Т. И. Этапы и особенности в развитии законодательства ВКЛ // Актуальные проблемы теории и истории правовой системы общества; сб. науч. тр. / отв. ред. проф. В. Н. Карташов; Яросл. гос. ун-т. - Ярославль : ЯрГУ, 2015 . Вып. 14. С. 49–73.
4. Осипян, Б. А. Статут Великого княжества Литовского 1529 г. как первый русский конституционный образец единой христианско-правовой идеологии // Государство и право. 2011. № 10. С. 95–103.
5. Савинов, А. А. Документирование управленческой деятельности в Великом княжестве Литовском в соответствии со Статутом Великого княжества Литовского 1588 года // Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г. : да 430-годдзя выдання : зб. нав. арт.

па матэрыялах канф. / Беларус. дзярж. ун-т; рэдкал. : С. А. Балашэнка (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БДУ, 2018. С. 236–241.

6. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 / пер. на бел. мову А. С. Шагун. Мінск : Беларусь, 2002. 207 с.

7. Уваров, И. Ю. Вопросы государственного строительства Великого княжества Литовского в постановлениях вальных сеймов 60-х гг. XVI в. // Ученые записки. 2011. Том 12. С. 109–115.

8. Юхо, Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: вучэбн. дапам. У 2 ч. Ч. 1., Мінск : РІВШ БДУ, 2000. 352 с.

РОЛЬ БАТЫРОВ В ИСТОРИИ КАЗАХСКОГО ГОСУДАРСТВА

Б. Б. Байсейтов

начальник отдела по работе с персоналом ТОО «Казахский научно - исследовательский институт плодородия», магистр юридических наук, соискатель кафедры теории и истории государства и права Белорусского государственного университета, Белорусский государственный университет, ул. Ленинградская, 8, 220030, г. Минск, Республика Беларусь, aimenli@mail.ru

Статья посвящена вопросам роли казахских батыров в истории Казахского ханства в XV-XVIII веках. Автор показывает роль института батырства в общественно-политической жизни казахского народа и организации военной власти. Автор раскрывает участие казахских батыров в организации вооруженного ополчения и защите родной земли.

Ключевые слова: казахское ханство; батыры; институт батырства; военная власть.

THE ROLE OF BATYRS IN THE HISTORY OF THE KAZAKH STATE

B. B. Baiseitov

Head of the Personnel Department of the Kazakh Research Institute of Horticulture, Candidate of the Department of Theory and History of State and Law of the Belarusian State University, Master of Laws, Belarusian State University, 8, Leningradskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus aimenli@mail.ru

The article is devoted to the role of Kazakh batyrs in the history of the Kazakh Khanate in the XV-XVIII centuries. The author shows the role of the institute of batyrstvo in the socio-political life of the Kazakh people and the organization of military power. The author reveals the participation of Kazakh batyrs in the organization of the armed militia and the protection of their native land.

Keywords: Kazakh khanate; batyrs; institute of batyrisms; military power.

Казахское ханство образовалось в XV веке. В то время в Великой степи шли разнонаправленные процессы. Распадалась Золотая Орда или Улус Джучи. В результате междоусобицы во второй половине XIV века начался постепенный распад Улуса Джучи. Распад Улуса ускорился после 1420 г. На территориях Улуса Джучи появляются новые государства: Улус Орда-Эджена (1361 г.), Сибирское ханство (1420 г.), Узбекское ханство (1428 г.). Чуть позже образуется Казанское ханство, Ногайская орда, Крымское ханство. В 1465 г. образуется Казахское ханство.

Процесс распада некоторых выделившихся из Улуса Джучи государств продолжился. Правитель Узбекского ханства (Узбекского улуса) Абулхайр-хан вел войны с другими представителями династии Джучи, претендовавшими на трон в Узбекском ханстве. Абулхайру удалось одержать ряд побед над своими противниками, претендовавшими на трон, однако в 1457 году он потерпел жестокое поражение от